

10. Брагин Л.А., Панкина Т.В. Организация розничной торговли в сети Интернет: учебное пособие. – Москва: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2020, 120 с.
11. Ohene-Djan J. Electronic commerce. – London: University of London International Programmes, Publications Office, 2008, 121 p. – URL: <https://www.london.ac.uk/sites/default/files/study-guides/electronic-commerce.pdf>
12. Бойко И.П., Евневич М.А., Колышкин А.В. Экономика предприятия в цифровую эпоху // Российское предпринимательство, 2017, №7, с. 1127-1136.
13. Анализ использования chatgpt в процессе обучения студентов программированию // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, №1 (117), 2024.
14. Наукометрический анализ профиля Кыргызского национального университета в базе данных SCOPUS с использованием PYTHON // Вестник КНУ имени Ж. Баласагына, №2 (118), 2024.
15. Schneider G. Electronic commerce. – Boston: Cengage Learning, 2015, 602 p.

УДК 352/354

DOI 10.58649/1694-8033-2024-4(120)-375-382

Сатыбалдиева А.К., Султакеева А.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
Сатыбалдиева А.К., Султакеева А.
КНУ имени Ж. Баласагына
Satybaldieva A., Sultakeeva A.
KNU named of J. Balasagun

SPIN-код: 7725-7627, AuthorID: 1137679¹

**МУНИЦИПАЛДЫК БИЙЛИК ОРГАНДАРЫНДА ИШ КАГАЗДАРЫН
МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДЕ ЖҮРГҮЗҮҮНҮ УЮШТУРУУ ИШТЕРИНИН
УЧУРДАГЫ АБАЛЫ
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА
НА ГОСУДАРСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ В МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОРГАНАХ ВЛАСТИ
THE CURRENT STATE OF ORGANIZATION OF OFFICE WORK IN THE STATE
LANGUAGE IN MUNICIPAL AUTHORITIES**

Кыскача мүнөздөмө: 2023-жылдын 17-июлунда “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө” Конституциялык мыйзамына кол коюлуп, мындан ары мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу органдарында иш кагаздарын милдеттүү түрдө мамлекеттик тилде жүргүзүү талаптары коюлган. Бул мыйзам өз учурунда коомчулукта абдан чоң талкуу жараткандыгы белгилүү. Мыйзамдагы талаптар кандай деңгээлде ишке ашырылып жаткандыгын анализдөө максатында Бишкек шаарынын муниципалдык аймактык башкармалыгында иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү процесси изилденди.

Аннотация: 17 июля 2023 года был подписан Конституционный закон «О государственном языке Кыргызской Республики», и отныне установлены требования к ведению официальной документации на государственном языке в органах государственного и муниципального управления. Известно, что этот закон вызвал большую дискуссию в обществе. С целью анализа того, в какой степени выполняются требования закона, был изучен процесс ведения официальных документов на государственном языке в муниципальном территориальном управлении города Бишкека.

Abstract: On July 17, 2023, the Constitutional Law “On the State Language of the Kyrgyz Republic” was signed, and from now on, requirements for maintaining official documentation in the state language in state and municipal government bodies are established. It is known that this law caused great debate in society. To analyze the extent to which the requirements of the law are met, the process of maintaining official documents in the state language in the municipal territorial administration of the city of Bishkek was studied

Негизги сөздөр: муниципалдык орган; муниципалдык аймактык башкармалык; мыйзам; мамлекеттик тил; иш кагаздары; түп нуска.

Ключевые слова: муниципальный орган; муниципальное территориальное управление; закон; государственный язык; делопроизводство; инструкция.

Keywords: municipal authority; municipal territorial administration; law; official language; office work; instructions.

Акыркы мезгилде өлкөбүздө жүрүп жаткан реформалык процесстердин бири – мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу органдарында иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү болуп саналат. Арийне, башкаруу тутумундарындагы иш кагаздарын милдеттүү түрдө мамлекеттик тилде жүргүзүү талаптары жаңыдан гана кыргыз коомчулугунда жайылтыла баштады, анын кандай деңгээлде ишке ашып жатканын, кандай кыйынчылыктар бар экендигин жана жогоруда айтылгандай кайрадан эле кагаз бетинде калып калбаш үчүн эмне чаралар көрүлүп жатканын изилдөө жүргүзүү учурдун талабы жана актуалдуу маселелерден болуп саналат.

Белгилүү болгондой, Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасы[1.4б.] кабыл алынган эле, анда кыргыз тили мамлекеттик башкаруунун тили болуусу үчүн иш кагаздары мамлекеттик тилде жүргүзүлүп, кесиптик тил катары калыптандыруу механизми киргизилүүгө тийиш деп жазылган. Ушунун өзүндө айтылгандай, башкаруу аппараттын тутумдарында документтик камсыздоосу мамлекеттик тилде жүргүзүлсө башкаруу институттарынын күчтүү болушуна шарт түзүлөт. Албетте ал мурун деле расмий тилде жүргүзүлүп турганда өз максаттарына жеткен эмес дегенден алыспыз, бирок келечекте өнүккөн мамлекеттин жүзү сөзсүз түрдө коомдук жашоонун бардык сфераларында өнүккөн мамлекеттик тили менен шартталат [11].

Кыргыз коомчулугунда абдан чоң талкуу жараткан жаңылык 2023-жылдын 17-июлунда “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамын атаса болот. Мыйзам 14 главадан, 40 беренеден турат. Мыйзамды алгач барактаганда эле “Ушул конституциялык Мыйзам Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди пайдалануунун жана мамлекеттик тил саясатын жүзөгө ашыруунун укуктук негиздерин, аны өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүдө мамлекеттик органдардын, мекемелердин, уюмдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын милдеттерин белгилейт, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тилин пайдаланууда жарандардын укуктарын камсыз кылат” деп, ачык-айкын жазылып турат [2].

Белгилүү болгондой, адабий тил – улуттук тилдин өркүндөтүлгөн эң жогорку формасы жана кеп маданиятынын негизи. Анын негизги өзгөчөлүгү болуп нормативдүүлүк касиети эсептелет. Нормалар – бул жалпы элге тиешелүү тилдин колдонулуу эрежелери, б.а. тилдик нормалар коомдогу ар бир инсан үчүн бирдей милдеттүү [6, 15-б.].

Ошондуктан иш кагаздарын жүргүзүүдө төмөндөгүдөй талаптар коюлат: диалекти сөздөрдү колдонбоо; кесиптик терминдерди орду менен жана туура маанисинде колдонуу; артыкбаш сөздөрдү, сөз айкаштарын колдонууга жол бербөө; ыксыз сөздөрдү, көркөм сөз каражаттарын колдонууга жол бербөө; ойдун тактыгы, ачыктыгы, түшүнүктүүлүгү; иш кагаздарынын сабаттуулугу (алуучу адамдын аты-жөнүн, мекеменин жана уюмдун аттарын, иш кагазынын так күнүн туура жазуу); тексттин туура жасалгаланышы (пункттарга ажыратуу, абзацтарды сактоо, катар номулардын көрсөтүлүшү). Көпчүлүк мекемелерде, уюмдарда жана ишканаларда иш кагаздары төмөндөгүдөй жол менен жол-жоболоштурулат:

1. Уюштуруучу иш кагаздары (устав, уюмдаштыруучу келишим, штаттык тизим).
2. Таратып берүүчү иш кагаздар (буйрук, чечим, көрсөтмөлөр).
3. Өздүк иш кагаздары (буйрук, өздүк көктөм, эмгек китепчеси).
4. Каржы-бухгалтердик иш кагаздар (жылдык отчет, бугалтердик отчет, смета, кассалык китеп, текшерүү актысы, бугалтердик баланс).
5. Кабардандыруу-маалыматчыл иш кагаздар (акт, кат, телефонограмма, тилкат, протокол) [7, 6-7-б.].

Кабыл алынган мыйзамдын негизинде эмне өзгөрүүлөр болгонун анализдеп көрсөк, төмөндөгүдөй маалыматарга ээ болдук. Мындан ары бардык мамлекеттик кызматкерлер кыргыз тилди билүүгө тийиш. Мыйзам дарыгерлерге, сотторго, депутаттарга, аскер кызматкерлерге, жактоочуларга, юристтерге, билим берүү мекемелеринин кызматкерлерине тийиштүү. Жаңы мыйзам боюнча бардык иш кагаздары кыргыз тилде жүргүзүлөт. Каалаган мамлекеттик мекемеге орус тилинде кайрылып, орус тилинде документтердин көчүрмөсүн алсаңыз болот. Кызматкерлер системасы берүүгө тийиш. Бирок жаңы мыйзамга ылайык документтин түп нускасы кыргыз тилинде жазылат.

Мына ушул мыйзамдын чыгышы менен Бишкек шаарынын мэриясынын муниципалдык аймактык башкармалыгында иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү жараяны кандай деңгээлде жүрүп жатканын анализдеп көрүүнү чечтик. Эмне себептен дал ушул муниципалдык башкармалыкты мисал кылып алганыбыздын себеби да түшүндүрүлгөн муктаж, себеби жергиликтүү өз алдынча башкаруу институту кыргыз коомчулугунун эң маанилүү объектиси болуп саналат. Жогорудан келген буйруктар, мыйзамдар дал ушул жергиликтүү бийликтин түздөн түз катышуусу менен ишке ашат. Алар мамлекеттик бийлик менен калктын ортосундагы ортомчу катары роль ойноп, жарандык коомдун калыптанышына жана көптөгөн маселелердин чечилишине өз салымын кошот [9, 124-б.].

Негизи муниципалдык аймактык башкармалык тууралуу маалыматтарга токтолсок, ал төмөндөгүдөй болуп саналат:

1. МАБ (МТУ) Бишкек шаарынын мэриясы тарабынан жергиликтүү маанидеги маселелерди өз алдынча жана өз жоопкерчилиги менен чечүү үчүн турак жайлардын, кварталдардын, көчөлөрдүн, турак жай комплекстеринин, кичи райондордун табигый чектеринде калктын компакттуу жашаган аймагында түзүлөт жана өз компетенциясынын чегинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан берилген функцияларды аткарат. МАБтын негиздөөчүсү Бишкек шаарынын мэриясы болуп саналат.

2. Жергиликтүү бийлик органдарынын ишин контролдоо жана координациялоо райондук администрациялар тарабынан ишке ашырылат. МАБ Бишкек шаарынын мэриясынын аймактык бөлүмү болуп саналат. МАБтын кызматкерлери муниципалдык кызматкер статусуна ээ [3].

Белгилүү болгондой, учурда шаардык башкаруунун аймактык органдарын оптималдаштыруу жана ирилештирүү (укрупнение) максатында эки райондо пилоттук долбоор ишке ашырып жатат. Муниципалитеттин ведомстволук жана аймактык бөлүмдөрүнүн ишин оптималдаштыруу жана натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча жумушчу топ түзүлгөн. Анын негизги максаты – оптималдаштыруу концепциясынын долбоорун иштеп чыгуу жана Бишкек шаарын башкаруунун жаңы моделин киргизүү болуп саналат [11].

Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасынын 4-главасында “Мамлекеттик тил саясатын ишке ашырууга коомдун бардык чөйрөсүнүн катышуусун камсыздоо” деп жазылган. Аны ишке ашыруу үчүн милдет катары мамлекеттик жана муниципалдык органдарда, калкка кызмат көрсөтүүчү мекемелерде мамлекеттик тилди активдүү колдонуу боюнча системаны уюштуруу каралган.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2020-жылдын 3-мартындагы № 120 токтому менен бекитилген “Кыргыз Республикасында иш кагаздарын жүргүзүү боюнча типтүү нускама” Кыргыз Республикасындагы мекеме-уюмдардын башкаруу ишин

документтештирүүнү жана документтер менен иш алып барууну уюштуруудагы бирдиктүү талаптарды жөнгө салуучу бирден-бир укуктук ченемдик документ болгондуктан МАБтын кызматчылары дал ушул документти үлгү катары колдонуп келишет [4].

Кызматчылардын айтымында, соңку жылдары иш кагаздары дээрлик мамлекеттик тилде гана жүргүзүлүп келет, буга себеп, МАБтын негизги кызматчылары жана жашоочулары кыргыз улутундагы жарандар. Бул тууралуу 2023-жылдын 17-июлунда “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамынын 6-беренесинде төмөндөгүдөй жазылган: “...тийиштүү административдик-аймактык бирдиктин аймагында мамлекеттик тилде сүйлөгөн адамдардын басымдуу саны жашаган жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органынын өкүлчүлүктүү органынын тиешелүү чечими болгон шартта, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдарынын ченемдик укуктук актыларын мамлекеттик тилде гана кабыл алууга жол берилет” [2].

Ошондой эле, бул мыйзам менен мамлекеттик органдарда жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында, ошондой эле менчиктин бардык формаларындагы мекемелерде, ишканаларда, уюмдарда иш кагаздарын жүргүзүү жана документ жүгүртүү мамлекеттик тилде, ал эми зарыл учурларда расмий тилде жүргүзүлөт деп белгиленген. Демек, зарыл болгон учурларды албаганда, негизинен баардык иш кагаздары кыргыз тилинде жүргүзүлүп келе жаткандыгын күбөлөштү.

Башкармалыктын жетекчилиги билдиргендей, иш кагаздарын которуу иштерин өздөрү аткарышат, себеби котормочу деген штат бирдиги ачылган эмес. Ал эми бардык мамлекеттик органдарда иш кагаздарын мамлекеттик тилге котормочу болуп иштей турган адистер бар экендигин билебиз, мындай адистикке дээрлик 5 жылдан бери филологдор ишке тартылып келе жатат. Бул бир жагынан ишти алып барууну тездетсе, экинчи жагынан мурда бааланбай келген кыргыз тилчилерге суроо-талап көбөйүп, аз дагы болсо аброю өстү десек жаңылышпайбыз. Бирок, айрым эксперттердин божомолунда кыргыз тили боюнча котормочулардын штаты мамлекеттик органдарда бир-эки жылдын ичинде кайрадан жоюлуп кетиши мүмкүн, себеби учурда бардык иш кагаздары, документтер толугу менен мамлекеттик тилге которулуп бүтүп калды, жана дагы укуктук-ченемдик актылары да биринчи кезекте мамлекеттик тилде жазылмай болду. Андыктан чакан башкармалыкта котормочу штаты ачылган эмес.

МАБтын кызматчылары “Кыргызтест” ишканасынан жылына бир жолу тесттен өтүп келишет. Алардын айтымында тесттин суроолору өтө татаал болуп, көбүнчө бир жолу баруу менен чектелбейт экен. Бул тууралуу мамлекеттик тил комиссиясы башкаруу тутумунда иштей турган кызматчылар тийиштүү адис эле эмес, грамматика жагынан да билимдүү болушу керектигин эскертип келишет. Андыктан “Кыргызтесттин” талабына ылайык дээрлик бардык кызматчылар “Б1” деңгээлинен “С1” деңгээлине чейин үйрөнүүгө тийиш экендигин айтса болот.

Эске салсак, “Кыргызтест” мекеменин талаптары боюнча, Б1 ортоңку деңгээл болуп саналат жана анда жарандар күнүмдүк-тиричиликтик, социалдык маданий, алардын ичинен өзгөчө окуу жана кесиптик чөйрөлөрдө мамлекеттик тилде негизги коммуникативдик байланышты түзө билүүгө тийиш.

Ал эми (С1) жогорку деңгээл болуп саналып, жарандар бардык кырдаалдарда жана чөйрөлөрдө б. а. күнүмдүк-тиричиликтик, социалдык-маданий, окуу жана расмий-иштиктүү чөйрөлөрдө мамлекеттик тилде жогорку деңгээлде коммуникативдик байланыш түзө билүүгө тийиш [5, 11].

Бишкек мэриясынын Свердлов районуна караштуу №21 МАБтын негизги иш кагаздары мамлекеттик тилде жүргүзүлүп келет. Мезгилдин талабына жараша акыркы эки жылда иш кагаздар толугу менен мамлекеттик тилге өткөндүгүн көрсө болот. Буга кошумча, МАБтын кызматчылары эки жылда бир жолу иштиктүү кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү боюнча кайра даярдоо курстарына барып, квалификацияларын жогорулатып турушат. Мындай саамалык дээрлик 6-7-жылдан бери салтка айланып калды. Кайра даярдоо

курстарын КР Президентине караштуу Мамлекеттик башкаруу Академиясынын окутуучулары окутуп, сертификаттар менен тастыктап келишет [11].

Азыркы учурда Кыргыз Республикасында мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларынын кесипкөйлүгүн өркүндөтүү максатында кабыл алынган Программанын негизинде окутуунун башкаруу системасы түзүлгөн. Ага ылайык ар жыл сайын Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларды окутууга мамлекеттик буйрутма бекитилип, ошого ылайык мамлекеттен каржыланат.

Программа административдик мамлекеттик жана муниципалдык кызмат орундарын ээлеген мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларын кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу системасын өнүктүрүүнүн жана өркүндөтүүнүн максаттарын, милдеттерин жана негизги багыттарын аныктаган, жана ошондой эле мамлекеттик жарандык кызматчылардын жана муниципалдык кызматчылардын кесипкөйлүгүн жана компетенттүүлүгүн жогорулатууга багытталган документ болуп саналат [8, 4-8-б.].

Башкармалыкта иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүнү уюштуруу иш чараларына эмне иштерди аткарып келишкенин төмөндөгү таблицадан көрсө болот (таблицаны карагыла).

№21 МАБтын иш кагаздары типтүү нускамага туура келтирилип, айрым майда каталарды эске албаганда негизинен жакшы деңгээлде жүргүзүлүп жатканына күбө болдук. Чындыгында акыркы кездеги мамлекеттик деңгээлдеги реформалардын натыйжасында ушундай чакан башкармалык болсо да көптөгөн жылыштар байкалып турат [11].

Таблица 1. Иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүнү уюштуруу иш чаралары

№	Иш чаралар	Аткаруучулар	Мөөнөтү
1.	Мамлекеттик тилде иш кагаздарын үйрөнүү боюнча кайра даярдоо курстарына катышуу	тийиштүү адистер	2 жылда бир жолу
2.	“Кыргызтест” мамлекеттик мекеменин тесттеринен өтүү	тийиштүү адистер	жылына 1 жолу
3.	Мамлекеттик тил комиссиясынын буйруктары менен иштөө	жетекчилик	жыл бою
4.	23-сентябрь Мамлекеттик тил күнүн майрамдык белгилөө	жалпы жамаат	жылына 1 жолу
5.	Иш кагаздарын толугу менен мамлекеттик тилде жүргүзүү	тийиштүү адистер	жыл бою
6.	“Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө”, “Жарнак жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын аткарылышы боюнча рейд жүргүзүү	Жетекчилик, тийиштүү адис	ай сайын
7	Кызматка кирүүдө негизги талаптардын бири мамлекеттик тилди эркин билүүсү	Жетекчилик, тийиштүү адис	жыл бою

Негизинен ачык маалыматтарга таянсак муниципалдык башкармалыктарда, дегеле баардык мамлекеттик органдарда мурун кездешип келген терминдик чаташтыктар жоюлуп, баардык сөз каражаттары иретке келтирилген. Төмөндө чагылдырылган материалда күнүмдүк колдонулган иш кагаздарынан мисал болуп саналат:

“...Документтер менен камсыз кылуу жана кадр иштери. 2023-жылдын отчеттук мезгилинде документ жүгүртүүнүн жалпы саны 1112 документти түздү, анын ичинен Кыргыз Республикасынын Президентинин 9 Жарлыгы, Кыргыз Республикасынын Президентинин аппаратынан 80 ЧУА (ченемдике укуктук актылар) жана тапшырмалар, КР Өкмөтүнүн тапшырмалары жана ЧУА (ченемдик укуктук актылары) 10, Кыргыз Республикасынын ЖКнан 5 тапшырмалар, Бишкек шаардык мэриясынан – 49, Бишкек шаардык кеңешинин токтомдору 2, Бишкек шаардык кеңешинин тапшырмалары 2, Шаардык

кызматтардан келген каттар 155, Жарандардын Свердлов району боюнча муниципалдык администрациясы аркылуу кайрылуусу 7, муниципалдык администрациясынан – 53 документ келип түшкөн. Ошондой эле муниципалдык администрациясынын коллегиясынын 2 токтому, 13 тескемеси жана 25 протоколу келген.

Жарандардын арыздары жана кайрылуулары – 118, жарандарды жеке кабыл алуусу- 54, өздүк курам боюнча өздүк буйруктар – 21, негизги иш боюнча өздүк буйруктар- 23. Отчеттук мезгилинде МАБдан жалпысынан 13 кызмат ордунда алмашылуулар болду. Анын ичинен 3 адис ротация жолу менен которулуп кетти, 5 адис которулуп келип кайра кетишти, 2 адис өз каалосу менен жумуштан бошотулган жана 2 адис кабыл алынды. Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин 83 беренесинин негизинде жана Кыргыз Республикасынын “Мамлекеттик жарандык кызматы жана муниципалдык кызматы жөнүндө” мыйзамына ылайык уюштуруу иштери боюнча башкы адиси ээлеген кызмат ордунан бошотулган. Начальниктин орун басары А.С. келишимдерди банкттык коштоону жүргүзүү боюнча окуудан өтүп келген. Бекитилген графиктин негизинде 2023-жылдын 17-февралында, 19-майында, 27-октябрында жана 27-декабрында райондук кызматтардын катышуусунда, жашоочулар менен 4 жолу жолугушуулар өткөрүлдү...” [10, 11].

Демек, жогорудагы маалыматтардан улам Бишкек шаарынын мэриясына караштуу муниципалдык аймактык башкармалыктарында иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүнү уюштуруу иштери акыркы эки жылда абдан жакшы деңгээлге жетти десе болот. Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү Программасын ишке ашыруу үч этапта жүргүзүлмөкчү болгонун эске салсак, соңку жылдарда аткарылган иштердин мазмунуна ылайык аты аталган башкармалыкта баардык иш чаралар өз мөөнөтүндө ишке ашырылып жатканын аныктадык.

Тактай кетсек, биринчи этапта (2021-ж.) мамлекеттик тилди өнүктүрүү үчүн укуктук-ченемдик жана методологиялык базаны өркүндөтүүгө багытталган комплекстүү чараларды жүзөгө ашыруу каралган. Атап айтканда, мамлекеттик тилди окутуу стандарттарын иштеп чыгуу, укуктук-ченемдик актыларды шайкеш келтирүү, укуктук-ченемдик базаны өркүндөтүү ишке ашырылмак, маалыматтык технологияда жана коммуникацияда мамлекеттик тилди жайылтуу боюнча фундаменталдуу иш-чаралар жүргүзүлүшү каралган эле.

Бул жаатында жасалган иш-чаралар толугу менен отчеттордо көрсөтүлүп турат. Өзгөчө соңку эки жылда көп эле жылыштар байкалат. Укуктук-ченемдик актылар мурункудай чаржайыт болбой баардыгы мамлекеттик тилде жүргүзүлүп жаткандыгына күбө болдук.

Экинчи этапта (2022-2023-ж.) мамлекеттик тилди окутуу жана колдонуу чөйрөсүндө иштелип чыккан стандарттарды, технологияларды жана методикаларды ишке киргизүү, мамлекеттик тилде кесиптик билим берүүнүн комплекстүү практикалык чараларын жүзөгө ашыруу белгиленген. Ошондой эле, мамлекеттик тилди билүүгө түрткү берүүчү системаны ишке ашыруу, мамлекеттик жана муниципалдык кызматчылар, калкты тейлөө жана мамлекеттик кызмат көрсөтүү чөйрөсүнүн кызматкерлери үчүн мамлекеттик тилди билүү боюнча минималдуу милдеттүү талаптарды киргизүү, иштелип чыккан ченемдик укуктук базанын негизинде тилди колдонуу чөйрөсүндөгү мыйзамдарды сактоо боюнча көзөмөлдү күчөтүү, кыргыз тилинин терминологиялык фондун жакшыртуу, кыргыз тилинин илимий-билим берүү потенциалын калыптандыруу иштери каралган.

Бул боюнча башкармалыкта иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүүнү уюштуруу иш чаралары тууралуу жогорудагы таблицада көрө алдык. Жалпысынан 2022-2023-жж. тил комиссиясынын кызматкерлери тарабынан өткөрүлгөн Бишкек шаарынын мэриясынын бардык администрациялык райондорундагы (Свердлов району, Ленин району, Биринчи Май району, Октябрь району) мамлекеттик тилдин абалын текшерип, мониторинг жүргүзүп, алардын жыйынтыктары тууралуу жыйындарды өткөрүп келишти. Ушуну менен катар КР Министрлер Кабинетинин 2022-жылдын 30-апрелиндеги “Мамлекеттик органдарда мамлекеттик тилдин колдонулушу жана абалы жөнүндө” №15 протоколдук тапшырмасын

аткаруу максатында иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүлүшү жана абалы боюнча аналитикалык талдоолор аткарылып келет.

Үчүнчү этапта (2024-2025-ж.) иш-чаралар планында каралган жалпы милдеттер жүзөгө ашырылат, коомдун бардык чөйрөсүндө мамлекеттик тилди кеңири колдонуу иштери улантылаары күтүлүүдө. Албетте жогоркудай дем-күч менен иштер улантылса Кыргызстандын мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу тутумундарындагы иш кагаздары толугу менен мамлекеттик тилде жүргүзүү вазийпасы орундалышы күтүлүүдө.

Жогорудагы маалыматтарды жыйынтыктап келип, мамлекеттик башкаруу органдарында жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында мамлекеттик тилди кеңири колдонууда, иш кагаздарын сапаттуу алып барууда, дегеле эне тилге болгон мамилени жакшыртууда көптөгөн иш чараларды аткаrsa болот. Аны аткаруу үчүн төмөндөгүдөй иш-чаралар сунушталат:

- Коңшу өлкөлөрдүн мамлекеттик тилди иш кагаздарына сапаттуу колдонуу боюнча алдынкы жетишкендиктерин, тажрыйбасын изилдеп, алардан ылайыктуу механизмдерин үйрөнүү;

- Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин тил корпусун түзүү иштери боюнча калкка түшүндүрмө иштерин жүргүзүү;

- Мамлекеттик тилди өнүктүрүүдө жаңы маалыматтык технологияларды колдоно билүү;

- Тил жаатындагы идеологияны иштеп чыгып, аны коомго жайылтуу. Жарандардын улуттук ар-намыс сезимин, тил патриотизмин ойготуу үчүн туруктуу идеологиялык иш жүргүзүү;

- Мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларга тез-тезден жат жазуу өнөктүгүн уюштуруу;

- Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык кызмат орундарынын реестринде көрсөтүлгөн кызмат орундарын ээлеген адамдардын мамлекеттик тилди билүү деңгээлдерин “Кыргызтест” системасынын деңгээлдик талаптарына ылайык аныктоо (этаптар боюнча) боюнча укуктук базаны түзүү;

- Мамлекеттик тилди билүү деңгээлине ылайык үстөк акы кошуу;

- A1, A2, B1, B2, C1 тил билүү деңгээлдери боюнча мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызматчылар үчүн иш кагаздарын жүргүзүү боюнча жыштык сөздүгүн түзүү;

- A1, A2, B1, B2, C1 тил билүү деңгээлдери боюнча мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызматчылар үчүн иш кагаздарын жүргүзүү боюнча типтүү нускама-сөздүктөрдү түзүү;

- Мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызматчыларды “Кыргызтест” системасынын талаптарына ылайык “Иштиктүү кыргыз тили” курсуна окутуу;

Ошентип, изилдөөбүздүн сонунда жыйынтыктап айта кетсек, мамлекеттик тилге мамлекеттик деңгээлдеги мамиле, жоопкерчилик болушу талашсыз нерсе экенине ынандык. Мамлекетте жашаган ар бир адам өзүнүн жашоо муктаждыгын ошо тил аркылуу канааттандыра ала тургандай шарт түзүлүп, ошол тил мамлекеттин турмуш-тиричилик тили катары жашашы зарыл. Мамлекеттик тилге мамлекеттик деңгээлде мамиле көрүшүбүз керек. Анткени ар бир мамлекеттин негизги символу анын улуттук тили болуп саналат. Дал ушундай деңгээлге жетиш үчүн биринчи кезекте иш кагаздарын толук мамлекеттик тилге өткөрүп, анын кынтыксыз аткарылышына мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу органдарынын ар бир кызматчысы милдеттүү болуп саналат.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү Программасы.

2. 2023-жылдын 17-июлунда “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамы.

3. Бишкек шаарынын мэриясынын Муниципалдык аймактык башкармалыктары жөнүндө Жобо (Бишкек шаардык кеңешинин 2013-жылдын 2-апрелиндеги № 20 токтомдун редакциясына ылайык).
4. Кыргыз Республикасында иш кагаздарын жүргүзүү боюнча типтүү нускама (КР Министрлер Кабинетинин 2022-жылдын 8-апрелиндеги № 207 токтомунун редакциясына ылайык).
5. 2018-жылдын 5-апрелиндеги № 186 “Кыргызтест” мамлекеттик мекемеси жөнүндө Жобо.
6. Нармырзаева К.Ж. Иш кагаздарын мамлекеттик тилде жүргүзүү. Окуу-методикалык комплекс. – Бишкек, 2011.
7. Кошуева М.Ж. Мамлекеттик тилдеги иш кагаздарынын негиздери. – Бишкек, 2013, 6-7-бб.
8. Базакеева К.Ж. Кыргыз Республикасында мамлекеттик жарандык кызматкерлердин жана муниципалдык кызматкерлердин кесиптик компетенттүүлүгүн өстүрүү // КУУнун Жарчысы, 2023, №3, 4-8-бб.
9. Нурматова Г.А. Местное самоуправление и гражданское общество: основы взаимодействия // Вестник КУУ, 2020, № 1-2(101-102), с.122-128.
10. Учреждение “Муниципальное территориальное управление №21 мэрии города Бишкек”. – Режим доступа: <https://www.osoo.kg/inn/01408200810098/>
11. Султакеева А. Мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу системасында иш кагаздарды жүргүзүүдө мамлекеттик тилдин өнүгүшүн талд: магистрдик диссер. – Бишкек: КНУ им. Ж.Баласагына, 07.05.2024 (ОП Государственная и муниципальная служба).

УДК 338.33

DOI 10.58649/1694-8033-2024-4(120)-382-389

Рысбаева А.К.¹, Эсенгулова Д.Н., Сыргабекова Ж., Кадыралиева А.У.
Ж. Баласагын атындагы КУУ

Рысбаева А.К., Эсенгулова Д.Н., Сыргабекова Ж., Кадыралиева А.У.
КНУ им. Ж. Баласагына

Rysbaeva A.K., Esengulova D.N., Syrgabekova Zh., Kadyralieva A.U.
KNU named after J. Balasagyn

SPIN-код: 3385-4644; ORCID 0000-0003-2196-2615¹

**САЛЫКТЫК ДЕМ БЕРҮҮ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЧАКАН ЖАНА ОРТО
БИЗНЕСТИ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ФАКТОРУ КАТАРЫ
НАЛОГОВОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ МАЛОГО
И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ
TAX INCENTIVES AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM
BUSINESSES IN THE KYRGYZ REPUBLIC**

Кыскача мүнөздөмө: Кыргыз Республикасында чакан жана орто бизнестин стимулдаштыруу маселелери изилденген. Салык салуунун укуктук аспектилери жана чакан жана орто бизнес үчүн салык режимдери каралат. Чакан жана орто бизнестин өлкөнүн экономикасындагы ролуна жана салымына талдоо жүргүзүүнүн жыйынтыктары берилген. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бюджетинин киреше базасын түзүүдө кичи жана орто бизнестин салымын талдоонун жыйынтыктары каралат.

Аннотация: Исследуются вопросы стимулирования субъектов малого и среднего бизнеса в Кыргызской Республике. Рассмотрены правовые аспекты налогообложения и налоговые режимы для субъектов малого и среднего бизнеса. Представлены результаты